

Ефективна економіка № 4, 2012

УДК 331.69

В. В. Корнєєв,

д. е. н., професор, Інститут економіки та прогнозування НАН України, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ТА ЕТАПИ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

V. V. Korneev,

PhD of economics, Professor, Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine

FEATURES AND STAGES OF DEVELOPMENT OF NON-STATE PENSION FUNDS IN FINANCIAL SERVICES MARKET OF UKRAINE

Дана стаття присвячена питанням узагальнення теоретичних підходів щодо етапів становлення та розвитку сучасних недержавних пенсійних фондів на ринку фінансових послуг України.

This article is devoted to the generalization of theoretical approaches to the stages of formation and development of modern non-state pension funds in financial services market in Ukraine.

Ключові слова: *недержавні пенсійні фонди, недержавне пенсійне забезпечення, ринок фінансових послуг.*

Keywords: *non-state pension fund, non-state pension system, market of financial services.*

Постановка проблеми. Проблему розвитку сучасних недержавних пенсійних фондів, як активних суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення останніми роками досліджувала низка вітчизняних та закордонних науковців, зокрема, такі, як: І.А.Ахтарієв, М.Вінер, Ю.В.Вітка, В.В.Гордієнко, Н.М.Внукова, П.А.Гусева, Р.М.Закиров, І.С.Каракулова, Ю.М.Коваленко, В.І.Міщенко, С.В.Науменкова, А.А.Пчелінцев, В.Д.Роїк, В.П.Ходаківська, О.В.Ярошенко та ін.

Тим не менше комплексний аналіз етапів їх розвитку на ринку фінансових послуг України до цього часу ще не проводився.

Метою наукової статті є узагальнення теоретичних підходів щодо етапів становлення та розвитку сучасних недержавних пенсійних фондів на ринку фінансових послуг України.

Основні результати дослідження. У ході дослідження нами було виявлено, що незважаючи на те, що діяльність недержавних пенсійних фондів офіційно почалась із прийняттям Закону України „Про недержавне пенсійне забезпечення” від 9 липня 2003 року № 1057-IV [1], в Україні вони почали функціонувати значно раніше, - з 1992 року. Хоча спочатку вони не мали жодної довгострокової накопичувальної пенсійної програми, й були „трастами” в українському розумінні, та існували як фінансові піраміди на хвилі розкручування інфляційної спіралі в 1993-1994 роках..

Слід також зазначити, що становлення ринку НПФ в Україні відбувалося поетапно, із застосуванням заходів державного впливу. Для виділення часових меж зазначених етапів, на наше переконання, доцільно використати кілька критеріїв: соціально-економічний, нормативно-правовий і контрольно-регулювний, адже кожний з етапів відрізняється особливостями соціально-економічної ситуації в державі, законодавчого забезпечення та контрольно-наглядового регулювання діяльності НПФ.

З урахуванням вищезазначеного, а також беручи до уваги достатньо короткий період функціонування ринку НПФ, вважаємо, що на сьогодні можна виділити такі етапи їх становлення.

Перший етап – з 1991 до 1999 рр. Період 1990-х років був початком створення ринкового економічного середовища, опанування нових механізмів і важелів управління економікою, створення ринкової інфраструктури тощо. Протягом цього етапу реальний ВВП України скоротився майже на 60%, що супроводжувалося зростанням безробіття, заборгованості з виплати заробітних плат і пенсій [2]. Унаслідок гіперінфляції 1992–1995 рр. відбулося стрімке знецінення заощаджень громадян і зменшення реальних розмірів їхніх доходів.

Зазначений етап характеризувався відсутністю спеціальних законодавчих актів, які б урегульовували діяльність НПФ. Фонди утворювались на основі Закону України „Про господарські товариства” від 19.09.1991 р. № 1576-ХІІ або Декрету Кабінету Міністрів України „Про довірчі товариства” від 17.03.1993 р. № 23-93. Завдання щодо здійснення заходів із розвитку і регулювання фінансового ринку було покладено на Міністерство фінансів України.

Прагнення громадян зберегти наявні заощадження від знецінення в період гіперінфляції стало одним із чинників їхньої участі у НПФ, які створювались у формі довірчих товариств. Унаслідок законодавчої неврегульованості, а також відсутності налагодженої системи державного контролю за діяльністю НПФ кошти, які залучалися від громадян, досить часто використовувалися не за призначенням. Як наслідок, сотні тисяч громадян були ошукані цими структурами. На жаль, негативний досвід участі громадян у довірчих товариствах, отриманий протягом вказаного періоду, справив вагомий вплив на зниження довіри до інститутів фінансового ринку в цілому і до НПФ зокрема [3].

Протягом другого етапу – з 2000 до 2009 рр. – було сформовано інституційні та нормативно-правові основи регулювання ринку НПФ. Так, є 2001 році Верховна Рада України ухвалила Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” від 12.07.2001 р. № 2664-ІІІ, яким було встановлено загальні правові засади здійснення регулятивних і наглядових функцій за діяльністю з надання фінансових послуг. У 2004 році розпочала свою діяльність Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Цей етап також ознаменувався ухваленням Закону України „Про недержавне пенсійне забезпечення” від 09.07.2003 р. № 1057-IV, у якому було визначено правові, економічні та організаційні засади недержавного пенсійного забезпечення в Україні та врегульовано правовідносини, пов’язані з цим видом діяльності. Зокрема, було запроваджено розподіл завдань щодо обслуговування діяльності НПФ між адміністратором, компанією з управління активами та банком-зберігачем. У Законі також було конкретизовано органи державного нагляду та контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення. Державний нагляд і контроль за діяльністю НПФ та адміністраторів НПФ було покладено на Державну комісію з регулювання ринку фінансових послуг, а за діяльністю осіб, що здійснюють управління активами НПФ, і зберігачів – на Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку в межах повноважень, передбачених законодавством.

У наступні роки було прийнято більш ніж 100 підзаконних актів, спрямованих на врегулювання питань щодо створення, функціонування та припинення діяльності НПФ.

Другий етап також можна охарактеризувати як період відновлювального розвитку економіки. Так, 2004 року було досягнуто найбільших річних темпів зростання ВВП – 12,1%, а 2008 р. – максимального зростання обсягу ВВП відносно рівня 1990 р. – 74,2% [2]. На фоні економічного зростання та динамічного розвитку фінансового ринку відбулося поліпшення показників діяльності НПФ: станом на кінець 2008 року кількість зареєстрованих НПФ досягла 109, чисельність учасників збільшилась до 482,5 тис. осіб, обсяг пенсійних активів підвищився до 612,2 млн грн.[4].

Початком третього етапу, на нашу думку, слід вважати 2009 рік, коли розпочалося масштабне розгортання фінансово-економічної кризи. Унаслідок виникнення кризових явищ на фінансовому ринку розвиток НПФ значно уповільнився: знизилися темпи приросту вкладників, учасників, скоротилися надходження пенсійних внесків; окремі НПФ отримали збитки від інвестування пенсійних активів і т.ін.

З метою мінімізації та подолання проявів фінансової кризи Державною комісією з регулювання ринку фінансових послуг України було прийнято рішення про перехід від нагляду за дотриманням встановлених законодавством нормативів, до нагляду, побудованого на основі оцінювання ризиків і рівня платоспроможності. З цієї метою у 2009 році було проведено структурно-інституційну реформу комісії, під час якої здійснено перехід від галузевої організаційної структури комісії до функціональної. Якщо до реформи державний нагляд і контроль за діяльністю установ недержавного пенсійного забезпечення було покладено на Департамент нагляду за установами недержавного пенсійного забезпечення, то після – розподілено між департаментами реєстрації, ліцензування та дозвільних процедур, пруденційного нагляду, стандартів регулювання і нагляду за фінансовими установами, інспекційний та тимчасового адміністрування фінансово-кредитних установ. Такий розподіл функцій з нагляду і контролю за діяльністю було створено задля полегшення та прискорення процесу переходу до пруденційного нагляду на основі контролю за нормативами платоспроможності та впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні [5].

Починаючи з 2010 року в Україні розпочалася поступова стабілізація економічної ситуації та відновлення тенденцій економічного зростання, що позитивно вплинуло на динаміку розвитку ринку НПФ.

Основні показники діяльності НПФ та темпи їх приросту наведені у табл.1.

Таблиця 1.

Динаміка основних показників діяльності НПФ України за 2004–2011 рр.

Показники	Рік								Темп приросту, разів	
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2009/2004	2011/2010
Кількість НПФ,од.	37	54	79	96	110	108	101	97	2,9	0,96
Кількість адміністраторівНПФ	9	18	26	30	36	47	41	40	4,6	0,98
Вкладників у НПФ, тис.осіб	12,5	24	29,5	42,3	48,4	49,8	56,1	61,6	3,98	1,09
Кількістьучасників, тис. осіб	25,5	88.4	193.3	278.7	482.5	497.1	569.2	594.6	19,5	1,04
Пенсійні внески, млн.грн.	36.4	36.4	119.7	234.4	582.9	754.9	925.4	1102	20,7	1,19
Пенсійні виплати, млн.грн.	1.8	1.8	4.0	9.1	27.3	90.1	158.2	208.9	50	1,32
Кількість осіб,що отримали пенсійні виплати, тис.осіб	–	–	3.9	5.5	10.9	28.1	47.8	63.1	-	1.32
Сума інвестиційного доходу, млн.грн.	–	9.7	23.4	68.1	86.8	236.7	433.0	559.9	-	1,29
Загальні активи НПФ, млн.грн.	10,5	46.2	128.0	280.7	612.2	857.9	1144.3	1387	81,7	1,21

Джерело: складено автором за даними [4;5]

Так, за даними таблиці 1 видно, що, попри те, що кількість зареєстрованих НПФ за період з 2009 року скоротилася до 97, чисельність учасників НПФ зросла майже на 100 тис.осіб і підвищилася до 594,6 тис. осіб, а обсяги пенсійних активів зросли на 530 млн.грн. - до 1 387 млн грн.[4;5].

Значною подією 2011 року стала ліквідація Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг і Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. На їхній організаційній основі були створені Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, і Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Національні комісії отримали статус державних колегіальних органів, підпорядкованих Президентові України.

Такі організаційні зміни в діяльності комісій спрямовані:

- по-перше, на посилення інституційної спроможності комісій, що є однією з передумов вирішення системних питань реформування небанківського фінансового сектору;
- по-друге, формування єдиного (уніфікованого) підходу до регулювання порядку формування та діяльності комісій, як основи для подальшого впровадження єдиної системи консолідованого нагляду у фінансовій сфері.

Все вищезазначене свідчить про те, що система недержавного пенсійного забезпечення протягом останніх років розвивається досить динамічно і має потенціал для подальшого розвитку пенсійного забезпечення населення.

Висновки та пропозиції. Таким чином, проведений нами аналіз етапів становлення і розвитку НПФ на ринку фінансових послуг України надав нам можливість зробити наступні висновки:

- по-перше, на основі проведеного аналізу динаміки основних показників діяльності НПФ в Україні та з урахуванням соціально-економічних, нормативно-правових і контрольно-регулюючих чинників, нами умовно було виділено чотири етапи: 1 етап – 1991–1999рр.; 2 етап – 2000–2008рр.; 3 етап – з 2009 р. – по теперішній час;
- по-друге, кожен з розглянутих нами етапів становлення і розвитку НПФ на ринку фінансових послуг Україні, мав власні особливості, урахування яких має важливе значення для подальшого розвитку системи НПФ в Україні;
- по-третє, система НПФ постійно розвивається, про що свідчать дані проведеного нами аналізу щодо динаміки кількісних і якісних показників їх розвитку (див.табл.1).

Література.

1. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України (від 09.07.2003 № 1057-IV)[Електроннийресурс].– <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15> (<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>).
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України (Національної%20комісії,%20що%20здійснює%20державне%20регулювання%20у%20сфері%20ринків%20фінансових%20послуг%20)[Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Формування ринку недержавних пенсійних фондів в Україні:Цікановська Н. [Електроннийресурс]/ЦікановськаН.А.Режимдоступу:<http://archive.nbuv.gov.ua/portal>
4. Основні показники системи недержавного пенсійного забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/732.html>.
5. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферіринків фінансових послуг (Національної%20комісії,%20що%20здійснює%20державне%20регулювання%20у%20сфері%20ринків%20фінансових%20послуг%20)[Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.
6. Михайлов А. В. Недержавні пенсійні фонди: сьогоднішній погляд у майбутнє [Текст] / А. В. Михайлов, О. Й. Ткач. – К.: СПД Савчина, 2001. – 244 с.
7. Ковальова Н. М. Механізм державного регулювання інвестиційної діяльності пенсійних фондів: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.02.03 / НДЕІ М-ва економіки України. – К., 2005. – 18 с.
8. Лазебна М.В. Організаційно-економічний механізм державного регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів: Автореф. дис. .канд. екон. наук: 08.02.03 / Н.-д. екон. ін-т М-ва економіки та з питань європ. інтегр. України. – К., 2004. – 18 с.
9. Офіційний сайт Української асоціації інвестиційного бізнесу [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/abcpeople/abetka_npf/27614.html (http://www.uaib.com.ua/abcpeople/abetka_npf/27614.html).
10. Корнєєв В.В. Фінансові інститути в системі недержавного пенсійного забезпечення [Текст]/Український соціум:Науковий журнал.–2006.–№5.–С.115–123.
11. Вітка Ю.В. Поняття недержавного пенсійного фонду, [Електронний ресурс]/Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/034.htm (http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/034.htm).
12. Вітка Ю.В. Недержавні пенсійні фонди: особливості цивільно-правового статусу: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03[Текст] / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. –, 2008. – 16 с.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2012 р.